

Ani v Rusku nezapomněl na divadlo. Jakmile ušetřil nějakou kopějku navíc, hned ji utratil za vstupenku do některého z tamních divadel. Právě tam také vznikla jeho láska k zemitému realismu, k propojení herce s postavou, což byla metoda, kterou později sám uplatňoval. Z dnešního pohledu se tak některé jeho pozdější herecké výkony ve filmu, protože ty divadelní bohužel nebyly zaznamenány, mohou zdát až příliš divadelně expresivní, ale nikdy nemůžete říct, že Štěpánkovi nevěříte, že se do své postavy nedokázal vcítit, že sledujete nikoli postavu, která má shodou náhod jeho tvář, ale Štěpánka, který tu postavu jen hraje. Jeho vysoká herecká inteligence, empatie a osobní kouzlo vždy působily jako roznětka na divákovy emoce. Ani v té nejmenší roli vás nikdy nenechá chladnými.

Když v roce 1918 skončila první světová válka a bolševici uzavřeli s Německem a Rakouskem mír, byl pro české legionáře jedinou šancí, jak se dostat domů, úprk na východ. Ale nebylo to tak, že by v Kyjevě nasedli do vlaku a odjeli do Vladivostoku, aby se tam nalodili na cestu domů. Museli se probít celou Sibiří a byla to bitva velice krvavá.

Petr Štěpánek, Zdeňkův nejmladší syn, vzpomíná na otcovo vyprávění: „Ona celá ta legionářská anabáze byla taková, že by nám z toho vstávaly chlupy hrůzou, nedokážeme si představit, jaké to bylo. Táta se jen v drobných útržcích třeba přiznal, že byl už tak utahaný a tak se mu chtělo spát, že si lehl, a teprve ráno zjistil, že si místo polštáře strčil pod hlavu mrtvolu. Tak si dovedete představit, co to bylo.“

V jedné z prvních šarvátek u Trojicka byl Štěpánek velice vážně zraněn, ale naštěstí se ho podařilo evakuovat a nezůstal na bojišti jako někteří jeho kamarádi, kteří byli pobiti bolševiky. Měl raněnou nohu, a když ho odnášeli, měl dojem, že ho odnášejí na převaz, ale najednou zjistil, že ho všichni chytli za ruce a někdo si na něj dokonce sedl, aby sebou příliš nelomcoval, a začali mu řezat nohu. Řval jako blázen, bolest mu vystřelovala do celého těla a najednou mu jeden z lékařů ukázal kulku, kterou z něj vyňal. „Tohle je jedna, ale k té druhé se nemůžeme dostat,“ řekl mu a Štěpánek se podivil. Netušil, že byl zasažen dvakrát. A pak se dozvěděl, že dokonce třikrát. Jeden zásah byl čistý průstřel, druhou střelu lékaři vyňali a třetí nedokázali najít. Ta mu po zbytek života bloudila po stehně a on tím později často strašil své děti.

Ale nebyl by to Zdeněk Štěpánek, kdyby propadl sebelítosti, kdyby jen bezcílně ležel na lůžku. Už v nemocnici začal obcházet pokoje a zpíval pacientům pro potěchu, a když ho později pustili, spolu s několika dalšími Čechy založil divadlo. Sám na to vzpomínal takto: „Každý pluk měl takové svoje divadélko. A když se jednoho dne stalo, že o mě armáda zažádala, to divadlo mě nechtělo dát, a tak se stalo, že napsali, že jsem padl. Tam to bylo možné, to se nedalo příliš kontrolovat. Chtěli mě tam udržet, tak řekli, že jsem zemřel, na tom by nic nebylo, ale ta informace šla dál a dorazila až domů do Rakovníka k mamince. Pro tu to byla samozřejmě tragédie.“

Když dorazil do divadla, dozvěděl se v kanceláři od slečny Čuprové, že pánové Fuksa i Hilar mají někde jednání a že má zajít za režisérem Václavem Vydrou, který je oprávněn s ním o jeho angažmá jednat. Nebyl z toho zrovna nadšený. Minulého dne volal, že přijede, bylo domluveno, že jej osobně přijme dr. Fuksa, a teď tohle. Doloudal se tedy k Vydrově režisérské kanceláři, zaťukal a na vyzvání vstoupil.

Po krátké konverzaci typu „Dobrý den, jak se máte, jaká byla cesta?“ se Vydra zeptal: „Tak kolik na tom Kladně máte?“ Odpověděl, že jedenáct stovek. Vydra řekl, že mu je samozřejmě dají také a už téměř sahal po telefonu, aby do finančního nahlásil, na jakou sumu mají novému členu souboru vystavit smlouvu, ale Štěpánek ho zarazil: „Pane režisére, ale v Praze je oproti Kladnu dost draho. Alespoň o stovku víc, kdybyste...“

Jenže Vydra o tom nechtěl ani slyšet. Prý má brát, co nabízejí, na jeho místo se touží dostat mnoho jiných, podobně dobrých, ne-li lepších... Tak si tedy nakonec podali ruce, ale než se

Štěpánek stačil s Vydrou rozloučit, zazvonil telefon. Ředitel Fuksa se prý vrátil a chtěl by s ním mluvit. Nečekal tedy na nic a vydal se do ředitelské kanceláře.

Privítání těch dvou bylo vřelé, ale když Fuksa Štěpánkovi popřál, aby se mu u nich v divadle vedlo a sáhl po peru, aby svým podpisem stvrdil smlouvu s ním, Štěpánek si neváhal povzdechnout. „Je to ale po čertech málo, pane řediteli.“

Fuksa na něj vrhl trochu káravý pohled a dotčeně řekl: „No, není to moc, ale s třinácti sty se přece dá využít.“ Štěpánek se toho chytil a okamžitě řekl, že režisér Vydra říkal jedenáct set, ale ty dvě stovky navíc že jsou příjemným překvapením, jenomže to neměl dělat. František Fuksa totiž vytušil možnou úsporu, a tak hned sehrál etudu zmateného ředitele, který pro samé starosti neví, kde mu hlava stojí. „Já jsem se spletl, nezlobte se, chtěl jsem samozřejmě říct jedenáct set.“ A než mohlo dojít ke smlouvání, napsal do smlouvy „1100 Kč“ a podal pero Štěpánkovi, že je teď s podpisem řada na něm. Co mohl dělat? Podepsal, s Fuksou se rozloučil a šel na vlak.

Nebylo divu, že ze všech těch pochybností, tesknoty, životních kotrmelců a nevysvětlitelného smutku se Štěpánek zanedlouho psychicky zhroutil. Neváhal vyhledat odbornou pomoc, psychiatra, kterému by se mohl vyzpovídat, který by mu mohl vysvětlit, co se to s ním děje. Proč se neraduje, když je na vrcholu svých životních a uměleckých sil... Doktor mu však nedokázal beze zbytku pomoci. Bylo to něco hluboce zakořeněného, co se při nedostatku absolutní otevřenosti ani nedalo odstranit nebo přinejmenším potlačit. A Zdeněk Štěpánek se úplně otevřít nedokázal ani před svými nejbližšími. A tak jediným výsledkem těch četných sezení bylo, že se má šetřit a že by si měl dopřát odpočinku, přinejmenším tak čtrnáct dní.

Bude to dnes znít až neuvěřitelně, ale když Štěpánek přišel za vedením Vinohradského divadla s tím, že by potřeboval volno, nejenže ho nečekala ředitelská litanie, že to ani nemůže myslet vážně, že přece nemůže nechat divadlo na holičkách, když hraje téměř ve všech představeních, že od toho je přece herec, aby dokázal pracovat se svými emocemi... Ne, on dostal od ředitele dva týdny volna a zaplacenou cestu do Jugoslávie! Tolik si ho vážil.

Píše se březen 1932, když Štěpánek sedá do autobusu a vyráží na jih. Nečeká tam na něj sice přepychové ubytování, jen malý kamenný baráček u moře, kolem běhají slepice a nedaleko šplouchá moře, ale snad právě proto je mu tam krásně. Je sám, večer si svítí jen svíčkou, upřeně se dívá do blikajícího plamínku a pak jde k moři a sleduje tu nekonečnou hladinu, nikde nekončící obzor. Jediný, s kým si tu může povídat, je hospodyně, která sem každý den dochází poklidit a uvařit. Štěpánkovi se začíná zázračně lepšit nálada. V noci už ho nebudí noční můry, nevracejí se mu hrůzné vzpomínky na ruskou frontu, na všechny ty mrtvé, které viděl, umírající, kterým nemohl pomoci...

A jedné noci se strhne divoká vichřice. Kolem oken létají větve stromů, burácí hrom, mohutné vlny olizují okna jeho domku. Najednou slyší čísi hlasy, které volají jeho jméno. Jako v mrákotách jde ven, myslí si, že už se úplně zbláznil, cítí čísi neviditelnou ruku, která ho vede ke srážu. Ale pak ho skutečné lidské ruce zadrží. „Přišli jsme pro vás, musíte pryč,“ říkají nějáci lidé a on se nechá odvézt do města. Vezmou ho do hospody, posadí ke kamnům a Štěpánek najednou cítí, jak z něj všechno opadá. Nejprve se jen uculuje, pak se směje nahlas. Je to úlevný smích a s každým dalším zasmáním z něj cosi těžkého padá. Všichni kolem propadají panice, jde o bouři, která prý potrvá nejméně tři dny, vezme jim lodě, potrhá sítě a odežene ryby od pobřeží, ale on se směje. „Je to magor, pozor na něj,“ říká někdo, ale on se směje i tomu.

Toho večera je ubytován u strojníka. Začnou se bavit o divadle, je to nadšený ochotník. Noc jim rychle uteče a stejně tak následující den. Uvaří si boršč, vyprávějí si, naslouchají jeden druhému, je jim krásně. Třetí den už bouře slábně. Štěpánek si bere kožený kabát, vyhrne límec a vyjde ven. Všichni ho od toho zrazují, bouře a vítr jsou nevyzpytatelné, ale copak si dá říct? Prochází se přírodou, déšť mu smáčí vlasy, celé tělo, je prokřehlý, ale jde dál až

k moři. Posadí se na břeh, vlny mu omývají nohy a najednou... Bouře ustane, mraky se začnou trhat a vysvitne slunce. Moře se uklidní, paprsky začínají pálit, po nečase jako by nebylo ani památky. A po jeho chandře zrovna tak. Svléká ze sebe oblečení a jde se koupat. Voda je teplá. Může být krásněji na světě?

Pár dní na to za Štěpánkem přijel jeho dobrý přítel. Společně odjeli na ostrov Lopud a našli si tam levné ubytování. Mluvili spolu úplně o všem, vedli dlouhé filozofické debaty... Pak se dozvěděli, že do nedaleké Gruže přijel básník Viktor Dyk, jejich známý, se svou ženou. Okamžitě za nimi zajeli a pozvali je k „sobě“ na ostrov. Trávili dny v družné zábavě, koupali se, smáli, až se jednoho dne Štěpánek se svým přítelem rozhodli vyrazit na moře na malém parníčku. Dykovi odmítli jet, prý se raději budou věnovat jen a jen sobě. Zdeněk Štěpánek si později nepřestal vyčítat, že je nedokázal přesvědčit, aby jeli s nimi. Když se totiž vrátili na Lopud, čekala je tragická zpráva – Viktor Dyk se utopil!

Všechno to, co Štěpánek dokázal dosavadním pobytem na Jadranu zahnat, se vrátilo. Do Prahy přijížděl se stejně tesknou náladou a bolestí na srdci, s jakými odtud odjížděl.

V padesátých letech procházelo Národní divadlo vleklou krizí. Na jedné straně stáli dramaturgové a režiséři, kteří chtěli na první scéně uvádět hry, jež jsou dostatečně reprezentativní a zaslouží si být uváděny v Národním, ale na druhé se nafukoval zájem politický, který určoval, jaké hry se smějí hrát a v jakém koeficientu se smějí uvádět hry ostatních dramatiků vůči těm sovětským. A tak když se zdálo, že některý režisér nedostatečně protěžuje dramata zapadající do kategorie socialistického realismu a „zabředá do rozbahněných kolejí provinčního buržoasmu a prvoplánovosti kapitalistických her, které divákům nenabízejí víc, než pouhou zábavu, což není hodné socialistického člověka“, jak se psalo v Rudém právu, byl jednoduše vyměněn. Za deset let se tak v Národním divadle vystřídalo na sedm ředitelů. V letech 1954 – 1956 se do ředitelského křesla posadil rovněž Zdeněk Štěpánek. Z toho, že ve funkci ředitele vydržel pouhé dva roky, vám bude jasné, že nepatřil právě mezi ty poslušné. Uváděl sice ruské hry, ale sahal pro ně do minulosti, tedy především k Čechovovi. Oslovoval české, režimem protěžované dramatiky, ale nechtěl po nich současné hry – vždy je dokázal přimět k napsání až kusů, které připomněly jejich někdejší, politikou nezatížené dramatické nadání. A v neposlední řadě začal uvádět hry svého přítele Karla Čapka, což byl v té době čin hodný statečného člověka. Komunistický režim totiž Čapka pro jeho liberální názory a přátelství s T. G. Masarykem neměl v lásce a snažil se jeho dílo co nejvíce vymýtit z povědomí národa. Ve vlastní režii tak Štěpánek uvedl oblíbené Tři sestry, Nezvalovu hru Dnes ještě zapadá slunce nad Atlantidou a Čapkovy hry Loupežník a Bílá nemoc. Za Loupežníka dostal od čelných představitelů ministerstva kultury za uši, ale co mohli říct na Bílou nemoc, na tohle výrazně protiválečné dílo? Štěpánek si tu navíc znovu zahrál Maršála, tedy roli, kterou psal Čapek přímo pro něj, a znovu v ní byl více než skvělý.

A jako by toho nebylo dost, nechal v Národním režirovat mladé progresivní talenty jako například Otomara Krejčů, a to ještě takovou „pochybnou“ hru, jakou byl Ideální manžel od Oscara Wilda. Diváci tak sice do „kapličky“ znovu začali chodit ve velkém, ale Štěpánkovi to u vrchnosti příliš nepřidalo. Po dvou letech byl odvolán. Jemu to však ani zdaleko nevadilo. Byl především herec a příležitostný režisér a administrativní povinnosti, spjaté s ředitelováním, mu nikdy nepřiřostly k srdci a odváděly jeho pozornost a síly od toho, o co mu šlo vždy především – od umění.

Smutným faktem však bylo, že se právě v té době šéf činohry Národního divadla rozhodl, že chce spolupracovat jen s šestnácti lidmi z celého souboru a ostatní jsou pro něj zbyteční. A tak se stalo, že Zdeněk Štěpánek, který byl do té doby zvyklý denně hrát a být v divadle každý den od rána do večera, najednou neměl co na práci. Chodil kolem divadla, občas do něj po ránu potajím šel, vzal si u vrátného klíče od šatny, tam si sedl za líčící stůl, díval se na sebe do zrcadla a po tvářích mu začaly téct slzy. Jeho smutek po divadle byl dokonce takový, že o

sebe přestal dbát, nechal se zarůst vousem. Bez divadla byl jako tělo bez duše. Jako by najednou neměl pro co žít.

Pokud je na Janě Štěpánkové vedle jejího talentu a něžné krásy ještě něco nápadného, je to její konzervativnost. Nikoli ve smyslu zpátečnictví, ale v tom, že nerada mění věci jen proto, aby se měnily. Po celý život vyznává stejné hodnoty, drží se základních morálních pravidel, měří každému stejným metrem a nevidí jediný důvod, proč by měla sahat přírodě do práce. Ve chvíli, kdy jí začaly šedivět vlasy, a to bylo kolem třicítky, tedy neměla potřebu si je barvit. Ani ji to nikdy nenapadlo. Jednak ze šedin nikdy neměla sebemenší trauma a jednak by to znamenalo každý měsíc obětovat dvě hodiny na úkor něčeho smysluplnějšího. Vždyť není důležité, co máte na hlavě, ale co máte v ní!

Jako mladá nosila „koňský ohon“, ale ve chvíli, kdy přišla z pardubického angažmá do Prahy, rozhodla se spolu se změnou divadla změnit účes, a protože věci se mají dělat od podlahy, šla nakrátko. „Už mě ty dlouhé vlasy přestaly bavit a chtěla jsem něco jiného. Takhle mě ostříhala Margit, to byla tehdy v Praze slavná kadeřnice. Od té doby ten účes nosím, už je to padesát let a dosud jsem neměla důvod ho měnit,“ říká s úsměvem. Nebylo málo těch, kteří jí říkali, že ženská by prostě měla mít dlouhé vlasy, obzvláště herečka, a že se tak připravuje o řadu zajímavých rolí, ale ona si stála za svým. Protože jakmile se pro něco rozhodne, nic ji od toho nezviklá. Nota bene když se ta avizovaná „nevýhoda“ ukáže být výhodou, protože dlouhé vlasy má každá, ale těmi krátkými se vymykala z davu.

Roli v legendárním seriálu měla prakticky jistou už od chvíle, kdy Jaroslav Dietl sedl k jeho napsání. Měl ji velmi rád, roli jí napsal přímo na tělo a režisér Jaroslav Dudek se samozřejmě autorově vůli nezpěčoval, naopak se svou ženou také vždy rád pracoval. O tom, že vzniká nejoblíbenější český seriál všech dob, však nikdo samozřejmě neměl ani ponětí. Až do chvíle prvních kontrolních projekcí, kdy začalo být všem jasné, co se jim rodí pod rukama.

Připomínat všech zákruhy doprovázející vznik Nemocnice na kraji města asi není zapotřebí, všichni je dobře známe. Zastavme se u toho, jak Jana Štěpánková ztvárnila svou postavu doktorky Dany Králové. O tom, jak dobrou volbou pro tuto roli byla, svědčí už jen to, že žádný divák by si na jejím místě nedokázal představit jinou herečku. Vždyť kdo jiný by téhle životem zklamávané ženě, která se vždy a za všech okolností musí spolehnout jen sama na sebe, protože okolí ji vždy nějakým způsobem zraní, dokázal vdechnout tolik síly, a přitom nepůsobit jako mužatka, jako stroj bez emocí, jako chladná nádoba spatřující svůj smysl v práci? Kdo jiný by vás přinutil prožívat s ní zklamání z nenaplněné lásky s kolegou doktorem, kterému ani po jejich rozchodu nepřestane být nakloněna, kterému nemá za zlé, že před ní dal přednost sám sobě, protože ho prostě miluje celým svým širokým srdcem, o jehož city však nemá nikdo zájem? Jana Štěpánková zde rozehrála celou bohatou paletu svého hereckého talentu a díky tomu se už jednou provždy probojovala do pomyslného hereckého Olympu. A byl to právě její talent, který zachraňoval neblahá porevoluční pokračování Nemocnice, jež v pravdivosti lidských situací napadaly na obě nohy a jejichž režiséři se navzdory veškeré snaze ani zdaleka nepřiblížili nenápadné, ale funkční režii Jaroslava Dudka, který své herce miloval, dokázal z nich dostat to, co v sobě ani netušili, a pro něhož bylo vyprávění příběhu alfou a omegou jeho životního díla.

A právě to je důvodem, proč vyjma dobových reálií původní Nemocnice dodnes nezestárla. Ona sama o Nemocnici říká: „Přišlo mi zvláštní, že jsem předtím tolik let hrála báječné role na divadle, a najednou po mně chtěli všichni vědět, jak to dopadne na našem ortopedickém oddělení. Samozřejmě mě ten ohlas těšil, protože to bylo dobře napsané i natočené. Je mi líto,

že to musím říct, ale oni to beztak všichni vědí a je zbytečné tvrdit něco jiného: první série Nemocnice byla zázrak, ty další už ne.“

Ve chvíli, kdy byl na Martina Štěpánka vyvíjen stále větší tlak, aby vstoupil do KSČ, a když co soudruzi začali omezením herecké práce vyhrožovat i jeho manželce Jaroslavě Tvrzníkové, uzrála v něm odvaha dát republice sbohem a emigrovat. Svěřil se své manželce, která sice zprvu jeho rozhodnutí nesdílela, ale po několika nocích strávených diskuzí souhlasila s tím, že pokud nechtějí žít s ohnutými zády a pošpinit si morální štít, nezbyvá jim nic jiného.

A tak, aniž by se komukoli svěřili, začali se připravovat na odchod z domova. Na odchod od rodin, od přátel, od svých profesí. Na odchod od všeho, co do té doby tvořilo jejich životy.

Počátkem roku 1981 Martin Štěpánek díky celé řadě svých přátel vyřídil pro sebe a svou rodinu výjezdní doložku (pro ty, kdo tento dokument nepamatují – šlo o jakousi přílohu k cestovnímu pasu, ve které bylo napsáno, do které země má její držitel povoleno vycestovat, a jejíž obdržení rozhodně nebylo samozřejmostí) i devizový příslib (de facto šlo o přidělené množství zahraniční měny, kterou v té době nebylo možné volně koupit). A pak přes hraniční přechod Horní Dvořiště odjeli na dovolenou do Rakouska. Na dovolenou, která trvala třináct let.

Při přejezdu hranic však v jednu chvíli nad Štěpánkovými musel držet ochranu anděl strážný. A to tehdy, kdy se před celníky a vojáky s nabitými samopaly, kteří tehdy hranice hlídali, ocitla malá Josefína s rukama plnými kamínků, nasbíraných u cesty, a řekla: „To jsem si vzala s sebou na památku.“ Naštěstí ji tehdy nikdo neslyšel. Kdyby se prokázalo, že Štěpánkovi chtěli emigrovat, putovali by zpátky do vlasti a stanuli by před soudem.

Ani Martin Štěpánek, ani Jaroslava Tvrzníková nepočítali s tím, že by na ně v Rakousku někdo čekal s otevřenou náručí, ale pravdou je, že nepočítali ani s tím, že se budou muset první měsíce životem v emigraci tak těžce prokousávat. Martin sice občas dostal nějakou roličku, ale nešlo o nic převratného. A tak hlavní příjem rodině zajišťovala paní Jaroslava, která začala pracovat jako uklízečka. Někdejší přední a oblíbená česká herečka teď myla podlahy a talíře, jen aby děti mohly chodit do školy, aby měly co na sebe, aby měly co jíst. Martin Štěpánek ale rozhodně neseseděl doma v koutě a neužíral se lítostí. Navzdory vši mizérii nikdy nezalitoval svého rozhodnutí a dělal vše pro to, aby se situace jeho rodiny zlepšila. Vždyť to byl chlap, Štěpánek, a ti se vždycky dokázali o svou rodinu postarat a zabezpečit ji. Přesto, ale vlastně spíš právě proto, se celá rodina ještě víc semkla a držela spolu v dobrém i zlém.

Vše se změnilo k lepšímu ve chvíli, kdy v roce 1983 Martin Štěpánek dostal od jednoho amerického diplomata nabídku na práci v Rádiu Svobodná Evropa. Nadšeně ji přijal, i když to znamenalo vytrhnout děti z prostředí, ve kterém si již zvykly, a přemístit je do Německa. Pro všechny to ale byla vítaná změna.

Štěpánek začal ve Svobodné Evropě pracovat jako hlasatel a později komentátor, místo hlasatelky zpráv získala i Jaroslava Tvrzníková. Oba se tak svým způsobem mohli vrátit ke své profesi a zároveň se vyjadřovat k dění v Československu, které nikdy nepřestali sledovat. Přesto se nedá říct, že by jejich život začal být růžový. Především pro své názory Štěpánek nikdy nepřestal čelit útokům, a to ani ve svobodném světě. Jednoho dne přišel do redakce Svobodné Evropy dopis psaný špatnou češtinou, ve kterém stálo, že má vedení rádia složit dva miliony korun, jinak bude v Mnichově zabit člověk s prazvláštním jménem Hlavníjak. Pokud by peníze složeny nebyly, odnesou to životem právě Štěpánkovi. Martin okamžitě vzal dopis a odnesl jej na policii, odkud se vrátil šokovaný s informací, že onen Hlavníjak je již několik dní pohřešovaný muž. Dlouhé týdny pak před bytem Štěpánkových stáli ozbrojení policisté, kteří je měli chránit před případnými útočníky. Peníze složeny nebyly, ale nikomu se nic nestalo.

Jindy zase měla Jaroslava Tvrzníková u svého automobilu přeřezané brzdové gumičky. Nikdy se nepodařilo zjistit, kdo za těmito naschválý stál, ale vše napovídá tomu, že si s nimi takto „hrál“ právě komunistický režim, který se jim snažil za každou cenu znepríjemnit život.

Ačkoli se ve Svobodné Evropě Martin Štěpánek uplatnil i jako herec, neboť si jej oblíbili režiséři rozhlasových her, přece jen těžiště jeho práce spočívalo v publicistice. O to víc, že se mohl vyjadřovat zcela svobodně, že mu za zády nestáli žádní cenzoři, že nemusel mít strach, že pro jeho názory bude někdo šikanovat jeho rodinu.

Jak se vlastně z emigrujících umělců stávali novináři? Snadno. Hlavně proto, že měli politiku v krvi, že se nebáli otevřeně říkat, co si myslí. Také proto se ze Štěpánka brzy kromě hlasatele stal i komentátor. A to komentátor, jehož názory všichni bedlivě poslouchali a na něž dali mimo jiné i pro jeho sečtělost. A protože byl veliký fanda do zbraní a do armády, vymyslel si pořad Polnice, ve kterém dělal rozhovory s vojáky, vysvětloval, jak to chodí v armádách celého světa, zajímal se o technický vývoj zbraní a letadel...

Kolektiv redaktorů a tvůrců vysílání Rádia Svobodná Evropa byl tím, čemu se dnes říká veliká rodina. Snad to bylo tím, že měli společného nepřítele, ale určitě také proto, že šlo o lidi, kteří vyznávali podobné názory a měli stejný pohled na nezastupitelnost svobody v životě každého člověka. A tak se kromě práce vídali i ve volném čase, kdy spolu jednotliví členové redakce jezdili na rodinné výlety.

Vedle toho je spojoval i smysl pro humor. Legendární se stala hlavně dvojice Martin Štěpánek a Karel Kryl. Oba byli nesmírně sečtělí, zakládali si na svých encyklopedických vědomostech, a kdykoli se potkali, začali se trumfovat, který z nich ví víc než ten druhý. Což mělo ten půvab, že ani jeden nikdy nepřiznal, že by si na něco nemohl vzpomenout, nebo že by to snad nedej bože nevěděl. To už si raději vymýšleli. Tehdejší šéf Svobodné Evropy Pavel Pecháček vzpomíná na jednu příhodu, která výše zmíněné charakterizuje: „Když něco řekl Štěpánek, okamžitě ho ťal Kryl. My jsme z toho měli srandu, protože tam byly až takové fóry, že Karel Kryl něco nadnesl a Martin přitakával, že to ví, a ještě to rozvinul, a když Martin odešel, říká nám Karel: „Jsem si to úplně vymyslel, to neexistuje.““

Skutečnost, že byl Zdeněk Štěpánek členem zednářské lóže, vyšlo najevo až ve chvíli, kdy se o Martinovo členství tamtéž začala zajímat média. Do té doby byla tato informace, jak je pro zednáře typické, tajemstvím.

Ačkoli román Šifra mistra Leoparda amerického spisovatele Dana Browna, kterým byla krátce po začátku třetího milénia poblázněna polovina světa, se snažil ze zednářů udělat tajný spolek, který hýbe politickým děním celého světa a je namočen v nejednom mocenském spiknutí, jde především o sdružení největších mozků své doby, vždyť mezi ně patřili například Isaac Newton nebo Tomáš Garrigue Masaryk.

Martin Štěpánek dlouho nosil v hlavě myšlenku, že by se mohl přihlásit k zednářům, ale skutečně se tak stalo až v roce 1986 ve švýcarském kantonu Ticino, kam Martin přijel na návštěvu k českému malíři Janu Kristoforimu. Byl to právě on, kdo Štěpánka představil Janu Brouskovi, velmistru zednářské lóže. Po dlouhém rozhovoru nejen o zednářích Štěpánek projevil své přání, a to nejen s ohledem na svůj celoživotní humanistický postoj, ale také proto, že zednářem byl i jeho otec.

Brousek souhlasil. Po nezbytných procedurách byl pak Martin Štěpánek v roce 1987 přijat do exilové zednářské lóže U tří hvězd se sídlem v Mnichově, a protože tato lóže byla založena jen krátce předtím, byl Štěpánek vůbec prvním přijatým učněm. Jan Brousek v časopise Reflex na Štěpánka vzpomínal: „Martin byl opravdový zednář. Pilně se vzdělával v zednářském řemesle, a tak mohl být v řádném termínu, po dvou letech, povýšen na zednářského mistra. Zažádal si tehdy o výjimku, dostal ji, a tak směl do lóže nosit otcovu zástěru, odlišnou od těch, které jsme nosili my ostatní.“

Byl to právě Štěpánek, kvůli němuž do lóže U tří hvězd vstoupili další čeští intelektuálové a kdo svým charakteristickým hlasem vedl přednášky.

Stejně jako všude, i mezi zednáři patřil Štěpánek mezi oblíbené společníky. Nejen pro svůj smysl pro humor, ale především pro svůj rozhled. Jeho nebývalé znalosti z něj dělaly vítaného člena každého diskusního kroužku.

Jan Brousek vzpomíná na příhodu, kdy se Martin Štěpánek stal ministrem kultury: „Měli jsme s Martinem domluveno, že na druhý den pojedeme do lóže v Mariánských Lázních. Vtom v rádiu hlasatelčin hlas oznamuje, že novým ministrem kultury se stane Martin Štěpánek. Zvednu mobil a volám: ‚Proč jsi mi to neřekl včera, když jsme se domlouvali na cestě do Mariánek?‘ ptal jsem se ho. ‚Protože to vím dvě hodiny,‘ odpověděl Martin. ‚To jsem tedy zvědav,‘ pokračoval jsem, ‚jak to teď vyřešíš s novináři, ti tě za tvé členství v lóži sežerou zaživa.‘ ‚Nech to na mě,‘ na to Martin, ‚já to zvládnou.‘ A zvládl. Po svém. Na druhý den vyšel v novinách celostránkový rozhovor s titulkem Martin Štěpánek, alkoholik a svobodný zednář. A výsledek? Za členství ve spolku Veliká lóže České republiky nebyl ani sežrán zaživa, ani nijak perzekvován.

A to, že své ministrování prováděl víceméně z nemocnice, kde prodělal operaci, ozařování, chemoterapii, to ví asi jen málokdo. Martin byl čestný chlap. Tolerantní a k ostatním ohleduplný. To, že se dobrovolně odebral skrytou branou na věčný východ, pochopí jen ti z nás, kteří tomuto symbolu rozumí.“

Psal se rok 1993, když jsem se s Petrem Štěpánkem poznal osobně. On byl v té době sice prvotřídní, ale v době porevoluční publikem neprávem opomíjený herec, já pracoval jako asistent režie na filmu Smrt na prodej. Ten měl být volným pokračováním úspěšné „jedničky“ Nahota na prodej a scénář Josefa Klímy se soustředil na prorůstání ruské mafie do českého prostředí a stále zkorumpovanější politické sféry. Bylo to právě kritické ostří tohoto filmu, které nakonec zapříčinilo, že nebyl realizován, neboť potenciální investoři se neodvážili rozzlobit kohokoli z politiky. Ten film však mohl být výjimečný ještě něčím jiným. Nabízel totiž zajímavé herecké příležitosti celé řadě výjimečných českých herců, jako byli Olga Schoberová, Jan Tříska, Vladimír Brabec, ale také Jiřina Švorcová a Petr Štěpánek. Nezmiňuji ty dva poslední vedle sebe náhodou. Tvůrci filmu totiž právě o ně museli s producenty svést hlasitou bitvu o jejich obsazení s producenty. „Nebudeme přece v době kapitalismu obsazovat ty dva komunisty,“ znělo produkcí.

Po několika minutách argumentace souhlasili s Jiřinou Švorcovou, ale nad Petrem Štěpánkem stále visel otazník. Pak se ale obě strany dohodly na kompromisu. Na postavu bývalého zubaře, dnes politika (pro neznalé polistopadových politických poměrů – předobrazem byl Miroslav Macek) se vyhlásí konkurz, pozve se na něj několik předních herců a mezi nimi ať je tedy klidně i Petr Štěpánek.

Den D přišel. Šestice známých herců dostala pro ně do té doby neznámý text vybrané scény ze scénáře a postupně chodili na kameru odehrát svůj text. Všichni byli dobří. Ale na všech bylo vidět, že do toho nedávají vše, že hrají na jistotu. Jediný Petr Štěpánek se režiséra zeptal na okolnosti předcházející dané scéně, pak ještě jednou přelétl očima své dialogy a na první pokus odehrál svou roli tak, že si vysloužil potlesk od přítomných v ateliéru.

Za těch několik minut se dokázal naučit text a odehrát jej tak, aniž by se jedinkrát zasekl. Ačkoli neznal zbytek scénáře, měla jeho postava minulost. Producenti přestali oponovat a na Petra Štěpánka kývli.

Mohla to být v jeho nepočtené filmografii role, na kterou by všichni vzpomínali, protože měla svůj vývoj, a navíc padouši se vždy hrají dobře. Leč, jako bylo řečeno, protivenství byla tak silná, že film nevznikl.

O několik let později jsem dělal rozhovor s jednou nejmenovanou herečkou, která již delší dobu hrála v seriálu Ordinance v růžové zahradě, do nějž Petr Štěpánek právě nastupoval. Zeptal jsem se jí na něj. „Zapomněl se v čase,“ zněla odpověď. Nechápal jsem. „On tu roli moc studuje a pak ji odehraje způsobem, jakým se hrálo před sto lety,“ ozřejmila mi svůj pohled. Když jsem později několik dílů Ordinance viděl, musel jsem se smát. To, čemu se vysmívala, se totiž ve výsledku ukázalo jako přednost. Zatímco ona pronášela své repliky jako ochotnice z Horní Dolní, Petr Štěpánek i ty největší – odpusťte – hovadiny dokázal zahrát tak, že zněly přirozeně. A tam, kde jeho seriáloví kolegové jeli na púl plynu, kde si prostě jen vydělávali „na složenky“, tam Petr Štěpánek skutečně hrál.

Proč takový dlouhý úvod? Chtěl jsem na těchto dvou příkladech demonstrovat, že Petr Štěpánek je pro řadu lidí tak trochu dráždivou osobností. Jak svým někdejší členstvím v KSČ, tak svou uměleckou poctivostí. Ale ať už jsou názory na něj jakékoli, jedno mu nikdo nemůže upřít – herec je to excelentní.

Pravděpodobně nejslavnější rolí Petra Štěpánka je a zůstane Jiřík z televizní pohádky Zlatovláska. Ačkoli vznikla v roce 1973, dodnes si získává obdivovatele i mezi nejmladší generací pro svou obrazově filmovou kvalitu, svěžest a lehkost vyprávění či chytlavou hudbu. Svou roli v tom samozřejmě hraje i atraktivní obsazení, kterému kromě Štěpánka vévodí Zlatovláska Jorgy Kotrbové, král Jiřího Holého a velitel stráží Josef Bek. Je to přesně ten druh pohádky, jaký se dnes už bohužel netočí. Navzdory tomu, že v ní jde o klasický souboj dobra a zla, nejde o pohádku krutou, a co víc – tvůrci neměli potřebu vkládat do ní pro tu dobu typické postmoderní spiklenecké pomrkávání na dospělého diváka, aby si také přišel na své. Je to prostě žánrově krystalicky čistá pohádka, na kterou se mohou dívat diváci od tří do sta let a všichni jí budou nadšeni.

Je to zásluha nejen výše zmíněných, ale také Vlasty Janečkové, legendární televizní režisérky. Byla to žena, která „na plac“ chodila vždy perfektně připravená, která věděla, čeho chce dosáhnout, ale přitom byla natolik otevřená novým podnětům, že umožnila hercům, aby do svých postav vkládali vlastní nápady, pokud pomohou jejich roli rozvinout. Jakmile ale viděla, že ji herec začíná vést jiným směrem, dokázala zakročit. Díky tomu mají její klasická díla – vedle Zlatovlásky například seriál Kamarádi – jakousi až přirozenou lehkost a šmrnc, a přitom jde o dramaticky sevřené příběhy, které navzdory ubíhajícímu času dokážou díky své úrovni obstát i po čtyřiceti letech.

A protože Vlasta Janečková nebyla jen mistryní svého řemesla, ale také pohledná žena a navíc vynikající společnice se širokým rozhledem a vytríbeným smyslem pro humor, nebylo divu, že se do ní Petr Štěpánek, navzdory tomu, že byla o třináct let starší, zamiloval. Láska to byla oboustranná, a přestože Petr Štěpánek připustil, že za ta dlouhá čtyři desetiletí, která trvala a trvá, si prošla svými sinusoidami, nikdy jeden druhého nepřestali obdivovat a nikdy si nepřestali vážit jeden druhého. Nejen pro to, čeho v životě dosáhli, ale především proto, že si dokázali být oporou ve chvílích, kdy byli jeden nebo druhý z nejrůznějších důvodů na kolenou.

Nečekejte teď prosím výčet všeho, co se za poslední roky o jejich vztahu v bulvárním tisku napsalo. Tato kniha si neklade za cíl skandalizovat své protagonisty – jejím cílem je přiblížit vám osobnosti hereckého rodu Štěpánků, jejichž životy nejsou naplněny jen osvěžujícím mokem úspěchu, ale často také pořádně hořkou kávou zklamání.

Asi nejtěžší chvíle zažili Petr Štěpánek s Vlastou Janečkovou po listopadové revoluci. Schválně nepoužívám přídomek sametová, neboť k nim se ti, jež nová doba vynesla vzhůru, příliš sametově nezachovali. Může za to věčná a vlastně nezodpověditelná filozofická otázka: posuzovat výkony umělce podle jeho osobních morálních kvalit, nebo nikoliv? Máme k filmům režisérů Elii Kazana a Jiřího Svobody přistupovat s přísnějším kritickým

hodnocením jen proto, že jeden v době mccarthismu donášel na své kolegy a druhý šéfoval komunistické straně? Máme relativizovat herecké výkony například Josefa Větrovce proto, že byl členem Komunistické strany Československa a aktivně za ni vystupoval? Nebo jejich profese stojí nad jejich osobními postoji? Každý si na tuto otázku musí odpovědět sám. V každém případě naši dva „aktéři“ byli právě pro svou příslušnost ke všeobecně nenáviděné Straně částečně odstaveni od profese. Jistě, po revoluci už neexistovaly zákazy, ale kádrovalo se stejným způsobem jako před ní. Snad proto, že „kádrováky“ namnoze zůstali titíž lidé. Nebylo to tak, že by Štěpánek s Janečkovou nemohli točit, ale prostě pro ně „nebyly vhodné příležitosti“, jak se šalamounsky říkalo. Nikdo se neptal, jak to tehdy vlastně bylo, proč Štěpánek do Strany vstoupil. Pro všechny kolegy byl tím, kdo v Třiceti případech majora Zemana zkarikoval Václava Havla, a bylo, jak se říká, vymalováno. Těžko se divit, že v oněch nelehkých chvílích občas sáhli po alkoholu, ale ten jim přes hlavu nikdy nepřerostl. Zejména Petr si byl vědom toho, že musí zůstat své ženě jakýmsi majákem optimismu a víry v lepší budoucnost.